

3. Hnatiuk O. Kultura ukraińska w Polsce w latach 1980 – 2000 // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. Kraków: Szwajpolt Fiol, 2010. T. XI/XII. S. 47–54.
4. Hnatiuk O. Wstęp // Rybo-Wino-Kur: Antologija literatury ukraińskiej ostatnich dwudziestu lat / Wybór, opracowanie i przedmowa Oli Hnatiuk. Warszawa: Świat literacki i Tyrsa, 1994. S. 5–16.
5. Huk B. Uwagi o stanie badań krytyczno-literackich nad twórczością Wasyla Stusa. Slavia orientalis. 1992. T. XLI. № 1. S. 67–77.
6. Korniejenko A. Tytani i tułacze, czyli poetyckie drogi ku wolności w wymiarze zbiorowym i indywidualnym. Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. Kraków: Szwajpolt Fiol, 1993. T. I/II. S. 217–224.
7. Kostenko L., Hołoborod'ko W., Kałyneć I., Stus W. Powroty nieobiecanych / W przekładach: Leszka Engelkinga, Jerzego Jędrzejewicza, Bazylego Nazaruka, Floriana Nieuważnego, Wiktora Woroszylskiego. Ostrowiec świętokrzyski, 1990. 14 ark.
8. Łoziński P. Wasyl Stus. Więźniowie sumienia na Ukrainie // Zomorządność. Kraków, 1987. № 144. S. 2–4.
9. Mokry W. Elity polskie o wolności i niezależności Ukrainy. Od polskiego do ukraińskiego Sierpnia. Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze, Kraków: Szwajpolt Fiol, 2010. T. XI/XII. S. 75–95.
10. Mokry W. Wasyla Stusa droga do nipodległej Ukrainy. Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. Kraków: Szwajpolt Fiol, 1993. T. I/II. S. 237–242.
11. Podolyński J. Pisarze ukraińscy w walce z rusyfikacją dawniej i dziś. Wasyl Stus. Notatnik polityczny. Pismo Liberalno-Demokratycznej Partii «Niepodległość». Lublin, 1988. № 2/listopad. S. 20 – 78.
12. Uchwała NR Rady miasta stołecznego Warszawy (№ 1195 od 12.01.17).

Зелененька І. А., Крупка В. П.
(*м. Вінниця*)

ВАСИЛЬ СТУС, ТАРАС МЕЛЬНИЧУК, ВОЛОДИМИР ЗАБАШТАНСЬКИЙ: ІНТЕРПРЕТАЦІЯ УКРАЇНИ

Україна як образ-символ часто функціонує у віршах у формі «ідеї для себе» [6, с. 166], як пошук свого світу, особливо у віршах поетів, чия творчість припала на 1960–80-х рр. ХХ століття, почасти – завдяки своєрідному лицарському культу України.

До Поділля у цій парадигмі причетні: дисидент Василь Стус, Володимир Забаштанський, поет, котрий втратив зір і кінцівки, але виховав плеяду герметистів, і Тарас Мельничук (гуцул, котрий працював на Поділлі, відбув перший термін у Вінниці, другий – в Зоні 36, де й Василь Стус).

Для цих поетів тема України в осмисленні страдництва, жертвності й Шевченкових пророцьких осяянь стала яскраво-провідною, що й опинилося в фокусі нашого дослідження.

У 1984 році Василь Стус написав у листі до рідних про ідею збірки під назвою «Страсті по Вітчизні...» [5, 6 т., с. 479]. Модерні назви творів з'явилися під завісу відлиги: «Вереснева земля», «У цьому полі, синьому, як льон...» Василя Стуса, «Земля навколішках до паркану...», «Коли атом говорить про м'яту...» Тараса Мельничука.

У Володимира Забаштанського знаходимо Симоненкові акценти («Колядники», «Рідна мова»), пов'язані з символікою України, де макро переосмислено через мікро, загальне через часткове, величне через просте й доступне.

Родиоцентричність, етносемантика – коди віршів: «Земля сп'яніла – під крилом / Гойднулась хвильно, / Пливе, втікає і зорить / І назирці тримає / Тебе, мов сина... / Земле! Краю мій! / У сизуватій млі, / Там, де розтав вишиваний рукав, / Лишилось серце...» («Мандри», Василь Стус); «Сьогодні шлюб сонця і бджоли / хліб у мережаній сорочці / і під стріхою ластівка будує собі маленьку Україну» («Материнство», Тарас Мельничук), «Україно, молюся за тебе, Як за матір гріховно-святу...» («Молитва», Володимир Забаштанський).

Виразним є патріархальний образ-символ українського роду, втілений у спогаді про діда, до котрого вчащали колядники: «Ми знаємо – нема у діда хліба. / А каганець сумний у шибі кліпа...», «Та дід, зворушений, виносить чемно / В полумиску картоплю нам печену...» («Колядники», Володимир Забаштанський).

Сакралізацію рідної землі-матері підсилили неоромантичні й необарокові пейзажно-країнознавчі замальовки, втиснені в межі медитацій: «Полтавщино! Я пізнаю твій голос, / Коли кують немовкні зозулі / І в колос пророста пташиний щебет, / Що будять тишу і дають відчуті / Її глуху, аж сизу, глибину» (Василь Стус), «Вкраїна пахне вишнякам, / І дзбаном сонця п'ють смереки / Туману біле молоко. / Висять тут роси, як суниці...» («Гуцульщина», Тарас Мельничук).

У віршах Володимира Забаштанського васальні пейзажно-країнознавчі мотиви влітаються в доміантні декларативно-патріотичні: «Запеклись на морозах душі / Мого болю калинові грона» («Тільки б...»), «За блакить твого вічного неба І за ниву твою золоту...» («Молитва»).

Ліричний герой багатьох творів дисидентів – в'язень, бунтар, лідер («Останній лист Довженка», «Сковорода. Хвилеві трени», «Голос Сковороди», «Дума Сковороди», «Тарас на засланні», «Костомаров у Саратові», «Гайдамацьке» Василя Стуса), («Вирубали турки Дунай...», «В полумиску

відпочиває козак Мамай», «Тут Сагайдачний...», «Свідчення останнього гетьмана» Тараса Мельничука).

У віршах Володимира Забаштанського сповідально інтонує сліпий учень-співець великого Тараса Шевченка: «За плечима стою в Кобзаря...» («Зоря»); подібне промовисто виписано в посланні до сестри, що влягає в традиції апеляцій Тараса Шевченка до сестер: «А я радію, сестро, в темнині – / Комусь на світі легше, ніж мені».

Володимир Забаштанський інтуїтивно проектував свого ліричного героя як юродивого, але не як відвертого прихильника андеграунду й дисидентства: «Пішов за овид поїзд мій сторчма / Нікого на пероні вже нема. / Нікого – і сльозам немає стриму» («Гудків не чути вже...»).

Численні версифікації навколо в'язня імперії Тараса Шевченка й навколо пантеону героїв-мучеників визвольної боротьби в контексті творчості Василя Стуса, Тараса Мельничука, Володимира Забаштанського, котрі пройшли межові випробування, є виправданими й нетрибунними (рупорну позірність часто подибуємо в напівпубліцистичних строфах шістдесятників-офіційників).

За провідною темою любові до Батьківщини й синівського обов'язку перед нею поети витранслявали трагедію мистця під пресом тоталітаризму («Моя Україна забула сміятись...» Василя Стуса, «Рухаюсь мало...» Тараса Мельничука).

Володимир Забаштанський герметизував і приховав подібне за експериментами: «З тихим болем своїм закімнатився» («Снага слова»).

«Останній лист Довженка» Василя Стуса перегукується з Шевченковим «Заповітом», проте в «Кобзарі» Дніпро – «ревучий», у Василя Стуса – німий, екзальтований, передапокаліптичний: «Нехай гризуть дніпрові гострі кручі // моє зболіле серце» («Останній лист Довженка»).

У притчевій візії Тараса Мельничука йдеться про те, що його ліричний герой – риба з «гачком у губі» (себто поет – в'язень СРСР); ідея – високо-символічна: «поети / бранці й ланці / і вовкулаки й сибіряки / і сніговії-хуртовини (я аж заплакав) / босі з України у вікно дивляться / облизуючи місяць» (Тарас Мельничук частіше згадував у віршах Дністер і Дунай, аніж Дніпр).

Володимир Забаштанський вбачав трагедію українців у невикоріненому захланстві: «То лаври хапав горлодер / За глум, за ненавидь, за кпини. / Чому б жебракові тепер / Не дати за любов до Вкраїни?» («Лаври»).

Поміж історичних персонажів, згаданих у віршах Василя Стуса, Тараса Мельничука, Володимира Забаштанського, особлива роль належить Тарасові Шевченку як сакралізованому захисникові України; цей образ невіддільний

від суспільно-політичної картини світу, ба навіть рятівний для поетів підсоветської України.

Навіть там, де Тарас Шевченко не є героєм поезій, він виражає авторське «я»: «Тарасові провісні птиці – слова шугають над Дніпром» («Сто років як сконала Січ» Василя Стуса), «Червоніє світ, як бурякова терка... А Тарас Шевченко... Що він заповів?» («Камениця дивиться в люстерко...» Тараса Мельничука).

Стусова лінійна позиція «Калнишевський – Дніпро» змінюється Мельничуковою позицією «Хмельницький – Дунай»: «Київ з Богданом п'єгуляє / та у червоний дзбан Дунай ховає...» («Голод»).

Володимир Забаштанський, у ключі традиційної манери (як і неоромантик Василь Симоненко, як і, свого часу, романтик Тарас Шевченко) насичує катрени природними для читача образами України (рідної землі, матері), апеляціями до Тараса як до батька нації та вселенської правди: «Добре, батьку, дуже добре стало / Поле наше й ми вже не раби. / Буде хліб і, звісно, буде сало, / Чесно лиш на полі тім роби» («Треба стояти»).

Класична образна опозиція «рідний край – чужий край» у віршах дисидентів вибудована у традиції Шевченкової «Розритої могили» («Краю милий, моя Україно!»): «О краю мій, коли тобі проститься / крик передсмертний і важка сльоза / розстріляних, замучених, забитих / по соловках, сибірах, магаданах?» («О краю мій, коли тобі проститься...», Василь Стус); «Але якщо немає болю. За край свій – то й життя нема» («Пожити б ще... як хочу... вволю», Тарас Мельничук).

Володимир Забаштанський почав експериментувати з лексикою задля окреслення трагедії України, в дев'яностих: «Хоч бідою знов заскочена, / І стоїш напівзчорноблена, / І стоїш напівзмосковщена» («Залишися Україною»), підтверджуючи свою причетність до мовчального спротиву герметистів та близькість до голосних акцентів опальних в'язнів сумління.

Супровідним у націонал-патріотичних віршах Василя Стуса («Як добре те, що смерті не боюсь я...»), Тараса Мельничука («Звари мені Вкраїноньку, мати, зрубай мені голівоньку, кате...»), Володимира Забаштанського («Йду з людьми, забуваючи горе і муки...») є мотив жертви заради України, що почасти перейнято з «Кобзаря»: «Я так її, я так люблю мою Україну убогу, / що проклену святого Бога, за неї душу погублю!» («Сон» («Гори мої високії...»)).

Володимир Забаштанський увиразнив свою національну позицію у формі символізації віри в українських людей: «В них мільйони є рук – з ними я не безрукий / В них мільйони очей – з ними я не сліпий» («Віра в людину»).

Для поетів-дисидентів, як і свого часу для ув'язненого Тараса Шевченка, омріяна вільна Україна була художнім двійником реальності:

«О, земле втрачена, явися...», «Нема – Вітчизни» (Василь Стус), «Ой на серці світ – колючий дріт», «Нема України вдома» (Тарас Мельничук); для незрячого Володимира Забаштанського – символом усього візуального: «Коло хати, кажуть, білі вишні, / Білі, доле, як у мене сни...» («Печія»).

Осмилення українських реалій в Василя Стуса змінювалось із чуттєвого до інтелектуально-екзистенційного, а в табірній ліриці Тараса Мельничука – до сентименталізації україніки: «плачу / хліб мій приріс / до чужого небокраю», «бодай прорости / маками гарячими / на твоїй, Україно, / терновій межі».

Стусова Україна – екзистенційний спалах з-за ґрат, у різких контрастах: «і собором дзвінком Україна / написалась на мурах тюрми» («На колимськiм морозі калина»), у Тараса Мельничука екзистенційна спазматичність образності спирається на романтичні ідеали: «із неволі йшла моя вітчизна / і собі везла візок із зорями».

Україна Володимира Забаштанського – підкреслено жіночна й патріархальна: «Україно, молюся за славу, / За твою непокору століть, / За столицю твою златоглаву, / Що по груди в тополях стоїть» («Молитва»).

Отже, твори поетів руху опору й дисидентів, чия молода муза пов'язана з Поділлям, Василя Стуса, Тараса Мельничука, Володимира Забаштанського, засвідчують, що реалізація бачення свободи й незалежності покрізь призму власних трагедій близька до Шевченкової.

І хоча Володимир Забаштанський – публіцист-неоромантик, декларативний у своєму письмі, у Василя Стуса переважає інтелектуально-екзистенційна спазматичність, а в Тараса Мельничука – інтуїтивно-підсвідоме відфольклорне образотворення, їхня творчість сприймається як продовження Шевченкових пророцтв і застережень щодо майбутнього України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Забаштанський В. Найкревніша рідня: Поезії. Київ : Укр. письменник, 1999. 93 с.
2. З іменем Кобзаря. Вінничани про Тараса Шевченка / Упорядник А. М. Подолинний. Вінниця : Консоль, 2013. 304 с.
3. Мельничук Т. Твори в трьох томах. / [Упорядн. М. Андрусак, М. Лазарук / Пушик С. «Блакитна роса на траві й на колючому дроті...»: передм.]. Коломия : Вік, 2003. Т.1 : поезії. 256 с. Т.2 : поезії. 256 с. Т. 3, ч. 1 : вірші. 496 с. Т. 3: ч. 2 : листи, спогади. 344 с.
4. Стоголосся. Поетична антологія Вінниччини ХХ століття. Упорядкування, вступне слово, біографічні довідки А. М. Подолинного. Вінниця : Континент-ПРИМ, 2002. 432с.
5. Стус В. Твори: У 4-х т. (з додатковими 5 і 6 томами), 9 кн. Львів : ВС «Просвіта», 1994-1999. Т. 1, кн. 1. 431 с.
6. Ушаков В. Идеи для себя. В кн.: Современная психология: Хрестоматия / Под ред. А. Тараса. Минск : Харвест, 2003. 268 с.
7. Шевченко Т. Кобзар. Київ, 1990. 592 с.